

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Tussen twee dynastieën: Margaretha van Bourgondië, gravin van Henegouwen, Holland en Zeeland

Brandsma, M.

Citation

Brandsma, M. (2020, December 15). *Tussen twee dynastieën: Margaretha van Bourgondië, gravin van Henegouwen, Holland en Zeeland*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/138644>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/138644>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/138644> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Brandsma, M.

Title: Tussen twee dynastieën: Margaretha van Bourgondië, gravin van Henegouwen, Holland en Zeeland

Issue date: 2020-12-15

Deel I: Levensloop

1. Van pion naar dame

1.1 Mademoiselle Marguerite de Bourgogne (1374-85)

Want zij is van het koninklijk huis	<i>'Car ceste chy sy est de la maison</i>
Waaraan macht werd verleend	<i>Royal a qui puissance fu donnée</i>
Vanuit de hemelen: hieruit is zij voortgekomen	<i>Des chieus: issue en est et née</i>
Margaretha van Bourgondië is haar naam	<i>Margeritte de Bourgogne est nomée</i>
Dochter van de goede hertog Filips de Stoute	<i>Fille au bon duc Phelippe le Hardy</i>
Die in zijn tijd sterk en dapper was	<i>Qui en son tamps fu preus et hardi</i> ¹

In de zomer van 1374 werden in het hertogdom Bourgondië voorbereidingen getroffen voor de geboorte van het tweede kind van hertog Filips de Stoute en zijn echtgenote Margaretha van Male. De vroedvrouw die de hertogin ook bij haar vorige bevalling had bijgestaan, Asseline Alixandre, werd uit Parijs ontboden. De hertog liet een kamer gereed maken voor de bevalling op het kasteel van Montbard, een hertogelijke residentie gelegen op zo'n 80 kilometer ten noordwesten van Dijon. Het was gebruikelijk dat voor een vorstelijke geboorte een rijk gedecoreerde geboortekamer werd ingericht. Bij de geboorte van zoon Jan, drie jaar eerder, waren kosten noch moeite gespaard om in Dijon een vorstelijke geboortekamer in te richten, behangen met kostbare tapijten en met een rijk versierd bed. Ook aan meer praktische zaken, als een wieg en een kleine badkuip om de baby in te wassen, was destijds gedacht. Voor de geboorte van haar tweede kind verbleef de hertogin vanaf eind augustus in Montbard. Uit Rouvres werden kleding, meubels en juwelen overgebracht. De hertog schafte voor de geboorte een grote hoeveelheid was aan voor kaarsen, en liet twee doopkaarsen beschilderen. Enkele weken voor de geboorte werd een voedster, genaamd Alixand de la Doline, ontboden. De hertog gaf de kastelein van Montbard opdracht om een houten palissade te laten bouwen rondom het doopvont in de plaatselijke kerk, zodat de doop daar kon plaatsvinden. Op 16 oktober 1374 werd een dochter geboren, die Margaretha werd genoemd. Filips stuurde nog dezelfde dag twee boodschappers naar Parijs om zijn broer, de koning, te berichten over het heuglijke nieuws van de geboorte van zijn oudste dochter.²

Margaretha was vanaf haar geboorte voorbestemd om een belangrijke pion te zijn op het speelveld van haar vader, de hertog van Bourgondië. In dit hoofdstuk beschrijf ik haar positie binnen haar eigen dynastie en die van haar echtgenoot Willem van Beieren tot het moment waarop deze zijn vader opvolgde als graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland.³

De kleine Margaretha werd op zondag 22 oktober gedoopt.⁴ Haar overgrootmoeder van moederskant, Margaretha van Frankrijk, gravin-weduwe van Vlaanderen en gravin van Artesië en van het vrijgraafschap Bourgondië (+1382), was erbij aanwezig. Zij was zeer betrokken bij het leven van haar kleindochter Margaretha van Male, haar enige erfgenaam,

¹ Fragment uit lofdicht op Margaretha van Bourgondië, KBR ms. II, 1043, f 34 (Afbeelding 1.1).

² Petit, *Itinéraires*, 501; Prost, *Inventaires* 1, 382, 387, 389-92, 398; Schnerb, *Jean sans peur*, 22-24; Sommé, *Cérémonial*, 34-37.

³ Als graaf van Henegouwen was Margaretha's echtgenoot Willem IV. Ik houd in het vervolg de Hollandse nummering aan.

⁴ Het itinerarium van Filips de Stoute wekt de indruk dat de doop in het nabij Montbard gelegen Montfort plaatsvond, maar de hertog vertrok hierheen pas in de namiddag van 22 oktober. Op basis van het itinerarium van de hertogin, en de in Montbard getroffen voorbereidingen, is het waarschijnlijker dat de doop plaatsvond in Montbard (Prost, *Inventaires* 1, 392, nt. 5).

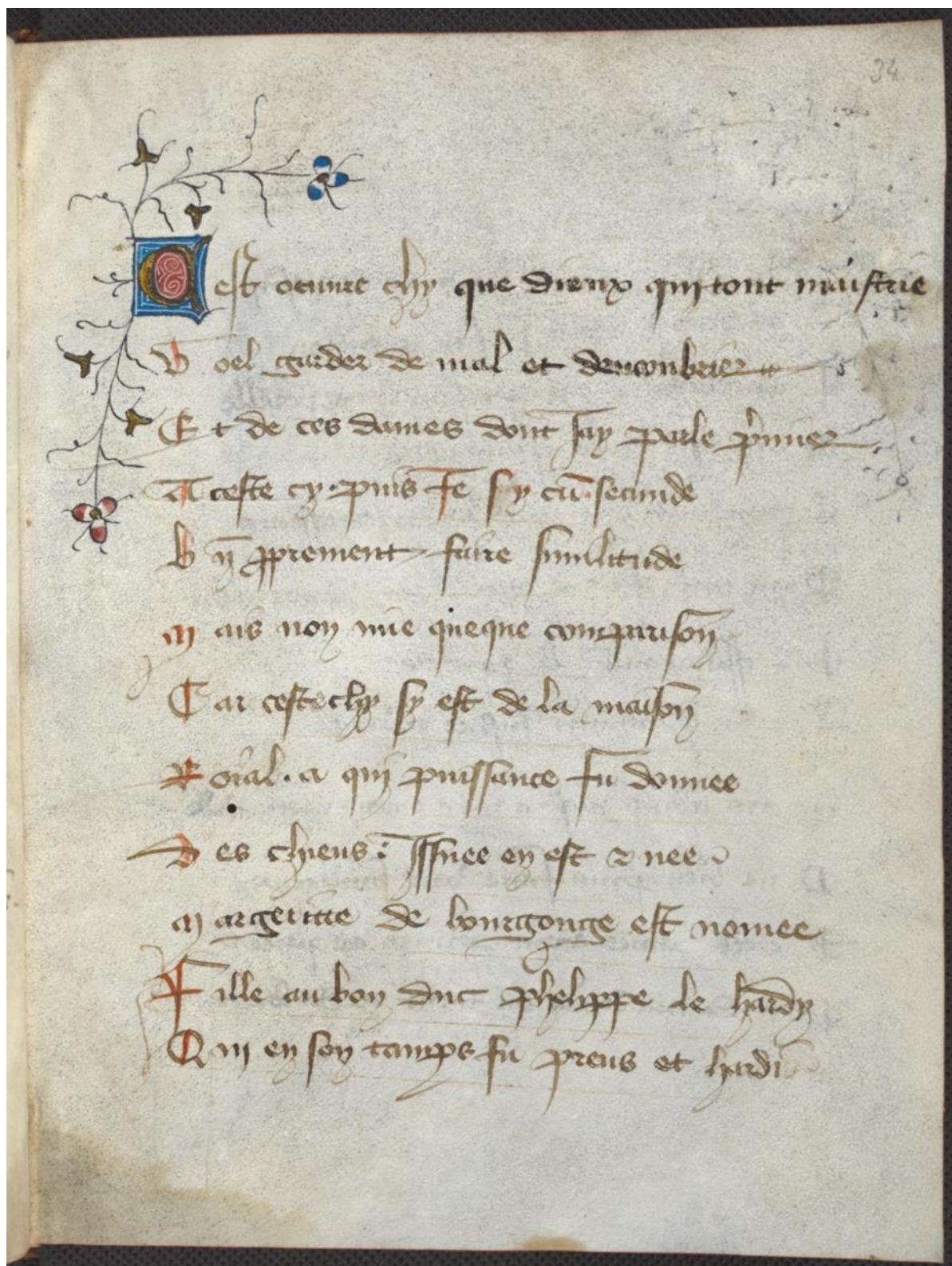
en had een belangrijke rol gespeeld bij de totstandkoming van haar huwelijk met Filips de Stoute. De hertog bracht de week voorafgaand aan de doop in haar gezelschap door. Mogelijk trad Margaretha's overgrootmoeder op als peetmoeder en werd de kleine Margaretha naar haar vernoemd.⁵ De keuze van een naam voor de oudste dochter van het hertogelijk paar zal hoe dan ook niet moeilijk zijn geweest, aangezien ook haar grootmoeder van moederskant, Margaretha van Brabant (+1380), echtgenote van graaf Lodewijk II van Vlaanderen en zuster van de Brabantse hertogin Johanna, deze naam droeg (Stamboom 1). Zij was hoogstwaarschijnlijk niet aanwezig bij de doop. Zij leidde sinds 1371, vermoedelijk na een conflict met haar echtgenoot, een afgezonderd bestaan. Margaretha van Male was haar echter niet vergeten. Zij en haar echtgenoot stuurden haar nieuwjaarsgeschenken, en de hertogin hield haar moeder op de hoogte van belangrijke gebeurtenissen in de familie. Enkele maanden na haar dood in 1380 organiseerde zij in Dijon een herdenkingsdienst, waarbij 20 kapelaans de mis opdroegen, en 100 kinderen een toorts droegen. De vijfjarige Margaretha en haar broer Jan waren hierbij aanwezig, in zwarte kleding.⁶

Het huwelijk van Filips de Stoute met Margaretha van Male had tot gevolg dat het hertogdom Bourgondië op termijn verbonden zou worden met een aanzienlijk aantal andere vorstendommen. Margaretha van Male was niet alleen erfdochter van het graafschap Vlaanderen, maar maakte via haar tante Johanna ook aanspraak op het hertogdom Brabant. Daarnaast was ze erfgename van een zevental andere vorstendommen en heerlijkheden.⁷ Van vaderskant was Margaretha van Bourgondië van koninklijke komaf. Haar vader was de jongste zoon van koning Jan II van Frankrijk en ontving van hem in 1363 het hertogdom Bourgondië in apanage. Hij werd daarmee de eerste van de roemruchte hertogen van Bourgondië uit het huis van Valois. Na de dood van zijn broer, koning Karel V (+1380) speelde hij een belangrijke rol in de regentschapsraad van zijn minderjarige neef Karel VI.

⁵ Petit, *Itinéraires*, 110; Santamaria, *Chantage maternel*; Margaretha van Frankrijk was van 15 tot 24 oktober in Bourgogne (Prost, *Inventaires 1*, 393). Zij was tevens peetmoeder van broer Jan (David, *Jeunesse*, 57).

⁶ Prost, *Inventaires 1*, 493, 564, 599; *Inventaires 2*, 75-76. Veel is onduidelijk wat betreft de laatste levensjaren, dood en begrafenis van Margaretha van Brabant. Lodewijk van Vlaanderen deed niets voor het zielenheil of de nagedachtenis van zijn echtgenote. Zij werd aanvankelijk begraven in Braux, niet ver van Château-Regnault in het graafschap Rethel, waar zij haar laatste jaren doorbracht. In 1384 werd zij, op initiatief van Margaretha van Male en Filips de Stoute, samen met haar echtgenoot herbegraven in Lille (Quicke, *Réclusion*; Vaughan, *Philip the Bold*, 31).

⁷ De Hemptinne, *Marguerite de Male*, 478-79.

Afbeelding 1.1: Pagina uit lofdicht op Margaretha van Bourgondië KBR, HS II, 1043, f 34.

Op 6 november werd het geboortefeest gevierd te Montbard. Dit was een combinatie van een religieuze ceremonie, met dankzeggingen en zegening van de moeder, en wereldse feestelijkheden. Filips had hiervoor een aantal ridders, dames en jonkvrouwen uitgenodigd en musici ingehuurd, die ook op de dag van de doop hadden gespeeld. Eind november vertrok hij weer naar het Franse hof, om zijn belangen aldaar te behartigen. Margaretha van Male bleef met haar twee kinderen tot maart 1375 op het kasteel van Montbard.⁸

Zoals veel Middeleeuwse vorstenhuwelijken had ook het huwelijk van Margaretha's ouders wel wat weg van een zeemanshuwelijk. De hertogin verbleef met haar jonge kinderen meestal in Bourgondië, terwijl de hertog een groot deel van zijn tijd aan het Franse hof doorbracht. Beiden reisden veel tussen hun verschillende residenties. Toch lijkt het huwelijk hier niet sterk onder te hebben geleden. In een periode van 22 jaar, tussen 1369 en 1391, werden tien kinderen geboren, van wie er zeven de kindertijd overleefden: drie jongens, Jan, Antoon en Filips en vier meisjes, Margaretha, Katherina, Bonne en Marie. Ook in andere opzichten was het huwelijk geslaagd te noemen. Filips en Margaretha schreven elkaar veelvuldig over zowel staatszaken als familie-aangelegenheden. Het huwelijk werd gekarakteriseerd door partnerschap om het 'familiebedrijf' in stand te houden, maar ook door wederzijds respect en vertrouwen.⁹

Margaretha bracht haar jeugd door op verschillende hertogelijke residenties in Bourgondië, zoals Dijon, Jaucourt, Montbard, Châtillon-sur-Seine en Rouvres. Als kleuter had zij al haar eigen, door borduurwerkers en tapijtenmakers uit Parijs rijk gestoffeerde kamer op een aantal van deze kastelen.¹⁰ Ook wanneer hun moeder afwezig was kwamen de kinderen niets tekort. Ze beschikten over hun eigen personeel, zoals Margaretha's kamermeisje Luquette. Er werden lekkernijen zoals vijgen en rozijnen voor hen ingeslagen, en om hen van melk te voorzien had de hertogin een koe aangeschaft. Van haar reizen nam ze regelmatig geschenken mee, zoals uit Gent een badje, een tafeltje en een kaptafel waar een spiegel op paste voor peuter Margaretha. Uit Parijs kwam een zwart hondje dat een wagentje trok.¹¹

Margaretha en Filips hechtten veel belang aan de intellectuele opvoeding van hun kinderen en kozen hun gouvernantes en leraren met zorg. Kort na Margaretha's geboorte had Filips zijn hofmeester, Willem Poncin, en de vrouwe van Mondoucet, genaamd Johanna la Collette, uit Parijs naar Montbard ontboden. Zij hadden als taak om het meisje 'te voeden, te bewaken en op te voeden'.¹² De vrouwe van Mondoucet deed dit tenminste tot Margaretha's vijfde jaar. Twee jaar later hadden Jan en Margaretha dezelfde gouvernante, de dame van Saint-Étienne.¹³ Met de religieuze opvoeding van haar jonge kinderen hield Margaretha zich persoonlijk bezig. Filips de Stoute hechtte er belang aan dat zijn kinderen niet alleen het Frans, maar ook de Vlaamse taal beheersten, om later de interactie met hun Nederlandstalige onderdanen te versoepelen, al bleef het Frans de centrale bestuurs taal.¹⁴ Voor het onderwijs aan zoon Jan werd daarom in 1378 Boudewijn van der

⁸ Paravicini, *Residenzen*, 447; Petit, *Itinéraires*, 110-11; Prost, *Inventaires 1*, 393-95, 400; Schnerb, *Jean sans peur*, 24.

⁹ De Hemptinne, *Marguerite de Male*, 482-83; Paravicini, *Residenzen*, 447-449; Schnerb, *Jean sans peur*, 32-33.

¹⁰ Prost, *Inventaires 1*, 64, 72; *Inventaires 2*, 18, 573, 581, 609-10; Schnerb, *Jean sans peur*, 32-33.

¹¹ Canat, *Marguerite de Flandre*, 112, 265; Prost, *Inventaires 1*, 499, 502, 506, 528. Abraham-Thisse, *Draps*, 69.

¹² 'nourrir, garder et gouverner' (Petit, *Itinéraires*, 501).

¹³ Petit, *Itinéraires*, 511; Prost, *Inventaires 1*, 389; Plancher, *Histoire générale*, 3, 43.

¹⁴ Armstrong, *Language Question*, 197; Vaughan, *Philip the Bold*, 240.

Nieppe als huisleraar aangenomen, een Vlaamse edelman met een universitaire opleiding. Aangezien het opleidingsniveau van vorstelijke dochters meestal niet veel lager was dan dat van zonen is het mogelijk dat deze jurist ook Margaretha heeft onderwezen. In de Bourgondische bibliotheek bevonden zich verschillende didactische werken op het gebied van moraal, theologie en geschiedenis die vermoedelijk voor de opvoeding van de kinderen werden gebruikt. Net als Jan begon Margaretha waarschijnlijk met het leren van het alfabet uit een ABC dat aan haar grootmoeder Margaretha van Brabant had toebehoord, en was één van haar eerste (voor)leesboeken een boek met psalmen. Margaretha leerde zeker schrijven, zoals gebruikelijk was voor vorstelijke dochters, en zoals blijkt uit een aantal bewaard gebleven autografen.¹⁵

Naast serieuze aspecten van de opvoeding was er ook tijd om te spelen en te musiceren. Margaretha van Male kocht vislijnen, trompetten, fluitjes en andere muziekinstrumenten voor haar kinderen.¹⁶ Leden van de hofhouding letten op hen, en artsen hielden hun gezondheid in de gaten. In 1379 moest de beul van Châtillon-sur-Seine het lichaam van een veroordeelde verwijderen, zodat Jan en Margretha bij het buiten spelen geen last zouden hebben van de geur van het lijk.¹⁷

De hertogelijke kinderen groeiden op in weelde. Toen ze vermoedelijk net kon lopen, in 1376, kreeg Margaretha zes paar schoenen met een leren zool en in 1380, als zesjarige, een vorstelijke voorraad van 55 paar, naast 6 paar met een zool van kurk.¹⁸ Als peuter at en dronk ze uit haar eigen gouden kommen en had ze haar eigen zilveren nappen, borden en bestek. Zijde, satijn en andere kostbare stoffen werden voor de kleding van Jan en Margaretha aangeschaft. Die van Margaretha, vermoedelijk niet de daagse, was met gouden en met parels bezette knopen versierd. Net als Jan bezat ze een gouden ceintuur, die ze zo vaak droeg dat hij in 1381 door de hertogelijke edelsmid moest worden gerepareerd. Toen ze net vier jaar oud was kreeg Margaretha een eigen juwelenkist, waarin ze de kostbaarheden kon opbergen die ze van haar vader kreeg. In 1384 kreeg ze als nieuwjaarsgeschenk een gouden gesp in de vorm van een roos, met een robijn en vijf parels, en in datzelfde jaar maakte een edelsmid uit Atrecht voor haar en haar zus Katherina een gouden hoofdbedekking.¹⁹

Al met al lijkt het erop dat Margaretha in Bourgondië een onbezorgde jeugd heeft gehad. Ondertussen smeedde haar vader plannen voor een strategisch huwelijk voor zijn oudste dochter. Filips de Stoute had zijn invloedssfeer aanzienlijk uitgebreid via zijn eigen huwelijk, en beoogde dit proces te continueren via zijn kinderen. Vanaf 1377 vonden in eerste instantie onderhandelingen plaats die waren gericht op een alliantie met de Habsburgse dynastie. Leopold van Oostenrijk regeerde over een deel van de Habsburgse landen, waarvan de Elzas deel uitmaakte. Filips hoopte het graafschap Ferrette, dat grensde aan Bourgondië, op termijn te kunnen verwerven. De onderhandelingen verliepen voorspoedig en in januari 1379 vond een feestelijke ontmoeting plaats tussen beide vorsten om de gesloten overeenkomst te bezegelen. Margaretha zou in het jaar dat zij tien werd trouwen met Leopold, zoon van hertog Leopold van Oostenrijk.

¹⁵ De Hemptinne, *Marguerite de Male*, 482; Van Oostrom, *Eer*, 34-35; Schnerb, *Jean sans Peur*, 28-31; Shahar, *The fourth estate*, 157-59. Autografen: zie Afb. 12.1 en 12.2.

¹⁶ Canat, *Marguerite de Flandre*, 13, 113.

¹⁷ Schnerb, *Jean sans peur*, 33.

¹⁸ Prost, *Inventaires 1*, 513; *Inventaires 2*, 79.

¹⁹ Prost, *Inventaires 1*, 492, 502, 509, 511, 524, 528, 564, 588, 593, 604, 606, 614; *Id. 2*, 57, 98, 156, 173.

Maar het liep anders. Na het overlijden van achtereenvolgens Margaretha van Frankrijk en Lodewijk van Male in 1382 en 1384 verlegde Filips zijn aandacht naar het noorden. Hij was nu graaf-gemaal van Vlaanderen en hij en zijn echtgenote hadden ook het vrijgraafschap Bourgondië en Rethel, Antwerpen, Mechelen, Artesië en Nevers verworven. Bovendien was in 1383 hertog Wenceslas van Luxemburg, de echtgenoot van hertogin Johanna van Brabant, overleden. Aangezien dit huwelijk kinderloos was gebleven kwamen de nakomelingen van Johanna's nicht, Margaretha van Male, in aanmerking voor de opvolging in Brabant. Er waren nog wel kapers op de kust: ook de verwanten van de overleden hertog uit het Luxemburg-Boheemse huis, in de persoon van Rooms-koning Wenceslas, maakten aanspraak op de Brabantse opvolging. De 61-jarige Brabantse hertogin had tijdens haar huwelijk haar echtgenoot en diens familie gesteund, maar koos na zijn dood nadrukkelijk voor een alliantie met Bourgondië.²⁰

Voor Filips de Stoute stond de Brabantse opvolging hoog op de prioriteitenlijst. In maart 1384 vonden in Brussel gesprekken plaats tussen Filips en Johanna, waarbij de laatste haar voorkeur uitsprak voor een Bourgondische opvolging in haar gebieden. Hierbij kwam ook een huwelijk dat de band van Bourgondië met de Nederlanden zou kunnen versterken aan de orde. Vermoedelijk was dat laatste de reden waarom de negenjarige Margaretha mee naar Brussel was gekomen.²¹ Het was waarschijnlijk haar eerste kennismaking met de stad, en met haar tante Johanna. Mede op instigatie van Johanna achtte Filips een huwelijk van zijn oudste dochter met het Beierse huis, dat over Henegouwen, Holland en Zeeland regeerde, nu prioritair. Johanna wilde het huwelijk van de oudste zoon van graaf Albrecht van Beieren met Margaretha van Bourgondië snel doorzetten, omdat een alliantie van het Beierse huis met Engeland dreigde, in de vorm van een huwelijk van Willem van Beieren met Filippa van Lancaster. Ook voor Bourgondië was het voorkómen van een alliantie tussen Engeland en Henegouwen-Holland een belangrijk motief. Bovendien beoogde Filips zijn invloedssfeer binnen het Duitse keizerrijk uit te breiden, om zodoende zijn eigen positie in de regentschapsraad van de minderjarige Franse koning te versterken ten opzichte van concurrenten als de hertogen van Orléans en Berry.²²

Margaretha bezocht in maart 1384 met haar ouders het Henegouwse hof in Mons²³ voor een ontmoeting met haar aanstaande schoonfamilie en mogelijk ook met haar aanstaande echtgenoot. Hoewel een dergelijk huwelijk zoals gezegd geen kwestie van persoonlijke voorkeur was, werd een kennismaking vooraf toch vaak wel wenselijk geacht, al was het maar in de vorm van een geschilderd portret. Hoe deze kennismaking in Margaretha's geval verliep is onbekend, maar deze vormde in elk geval geen beletsel voor het vervolg van de huwelijksonderhandelingen. Vanaf medio 1384 werden deze gevoerd onder toezicht van Johanna van Brabant. Na voorbereidende gesprekken kwam de zaak al snel in een stroomversnelling. In januari 1385 kwamen te Kamerijk de belangrijkste vorsten van de Nederlanden, Filips de Stoute, Johanna van Brabant en Albrecht van Beieren, bijeen om de zaak te beklinken. Bijna kwam er nog een kink in de kabel, toen Albrechts echtgenote, Margaretha van Brieg, eiste dat ook haar oudste dochter aan het Bourgondische huis zou worden gekoppeld. Dit druiste in tegen de oorspronkelijke plannen van het Bourgondische

²⁰ Quicke, *Pays-Bas*, 409-11; Stein, *Staten*, 35-37; Vaughan, *Philip the Bold*, 32.

²¹ Laurent en Quicke, *Accession*, 79, 87-89.

²² Het Oostenrijkse huwelijk was hiermee niet van de baan, deze verplichting werd overgenomen door tweede dochter Katherina. Armstrong, *Politique matrimoniale*, 238, 310-13; Laurent en Quicke, *Accession*, 76; Tóth-Ubbens, *Vorstenhuwelijk*, 103-04; Vaughan, *Philip the Bold*, 83-85.

²³ Laurent en Quicke, *Accession*, 122.

ouderpaar, dat voor zoon Jan een Franse prinses op het oog had. Toch gingen ze tijdens een vervolgbijeenkomst enkele dagen later akkoord.²⁴

Filips de Stoute aarzelde, omdat hij liever aparte politieke doelen bereikte met het huwelijk van elk van zijn kinderen dan er twee tegelijk ‘weg te geven’. Maar afgezien van de aantrekkelijke bruidsschat die Margaretha van Beieren meekreeg, en het voorkómen van een alliantie tussen de Beierse dynastie en Engeland, bereikte Bourgondië met dit dubbelhuwelijk een misschien nog wel belangrijker doel, waartoe onderhandelaarster Johanna van Brabant de sleutel had aangereikt. In het huwelijkscontract van Jan van Bourgondië en Margaretha van Beieren werd de eerste formele erkenning vastgelegd van het Bourgondische recht op de opvolging in Brabant: Jans erfgenamen zouden opvolgen in het hertogdom. Hierdoor vormde Bourgondië met één dubbelhuwelijk een alliantie met de andere grote vorstendommen in de Nederlanden: Henegouwen-Holland-Zeeland en Brabant-Limburg.²⁵

Henegouwen-Holland betaalde een hoge prijs voor dit huwelijk. Aan Margaretha van Beieren werd in het huwelijkscontract een bruidsschat toegezegd van 200.000 frank, terwijl die van Margaretha van Bourgondië slechts de helft bedroeg. De netto uitkomst was dat Albrecht zich in de schulden stak om de bruidsschat van zijn dochter te betalen, terwijl Margaretha van Bourgondië de hare nooit heeft ontvangen.²⁶ Ook in andere opzichten was er sprake van een disbalans tussen beide huwelijkscontracten. In dat van Margaretha van Bourgondië en Willem van Beieren was vastgelegd dat Willem bij het overlijden van zijn vader de graafschappen Henegouwen, Holland en Zeeland zou erven. Margaretha daarentegen zou zodra zij de volwassen leeftijd had bereikt afstand doen van haar Bourgondische opvolgingsrechten, wanneer er een mannelijke opvolger bestond.²⁷ In het huwelijkscontract van Jan van Nevers en Margaretha van Beieren was vastgelegd dat Jan bij het overlijden van zijn ouders het graafschap en hertogdom Bourgondië zou erven. Wanneer ook zijn tante Johanna was overleden kwamen Brabant en Limburg daarbij, met Antwerpen en Mechelen. Margaretha van Beieren hoefde géén afstand te doen van eventuele opvolgingsrechten in Henegouwen-Holland. Tenslotte was er nog een verschil in de inkomsten waarop beide bruiden recht hadden wanneer hun echtgenoten eerder kwam te overlijden dan zij, de douarie. Margaretha van Bourgondië zou 12.000 frank per jaar ontvangen, terwijl haar schoonzus recht had op 13.000 frank.

De verschillen hingen samen met de statuur van de echtgenoten: de aanstaande hertog van Bourgondië en graaf van Vlaanderen was nu eenmaal een betere partij dan de aankomende graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland. Daarnaast had het Beierse huis, door aan te dringen op een dubbele echtverbintenis, een minder sterke positie in de onderhandelingen.²⁸ Het gevolg was dat de huwelijksvoorwaarden voor de Bourgondische bruid aanmerkelijk minder gunstig waren dan voor de Beierse, al zal Margaretha zich daar in 1385 vermoedelijk nog niet bewust van zijn geweest (Tabel 1.1).

²⁴ Laurent en Quicke, *Accession*, 124.

²⁵ Graffart en Uyttebrouck, *Documents*, 82-85; Laurent en Quicke, *Accession*, 119-27; Tóth-Ubbens, *Vorstenhuwelijk*, 120-21; Vaughan, *Philip the Bold*, 86-88.

²⁶ Zie paragraaf 8.2.

²⁷ Willem deed dit al enkele dagen voordat het huwelijk werd voltrokken, en bevestigde tegelijkertijd dat de bruidsschat met het andere huwelijk verrekend was (Bonenfant, *Ordonnances*, 74-76).

²⁸ Tóth-Ubbens heeft daarnaast opgemerkt dat Albrecht gebonden was aan goedkeuring van de voorwaarden door edelen en steden, terwijl Filips onafhankelijker kon handelen (Armstrong, *Politique matrimoniale*, 307; Tóth-Ubbens, *Vorstenhuwelijk*, 108-127; Vaughan, *Philip the Bold*, 81-88).

	Margaretha van Beieren	Margaretha van Bourgondië
Bruidschat (frank)	200.000	100.000
Douarie (frank, per jaar)	13.000	12.000
Opvolgingsrechten	Ja	nee

Tabel 1.1: Toezeggingen bij het dubbelhuwelijk van Kamerijk in 1385.

1.2 Het huwelijk van de eeuw (1385)

‘In 500 jaar was er in Kamerijk niet zo’n belangrijke plechtigheid’²⁹

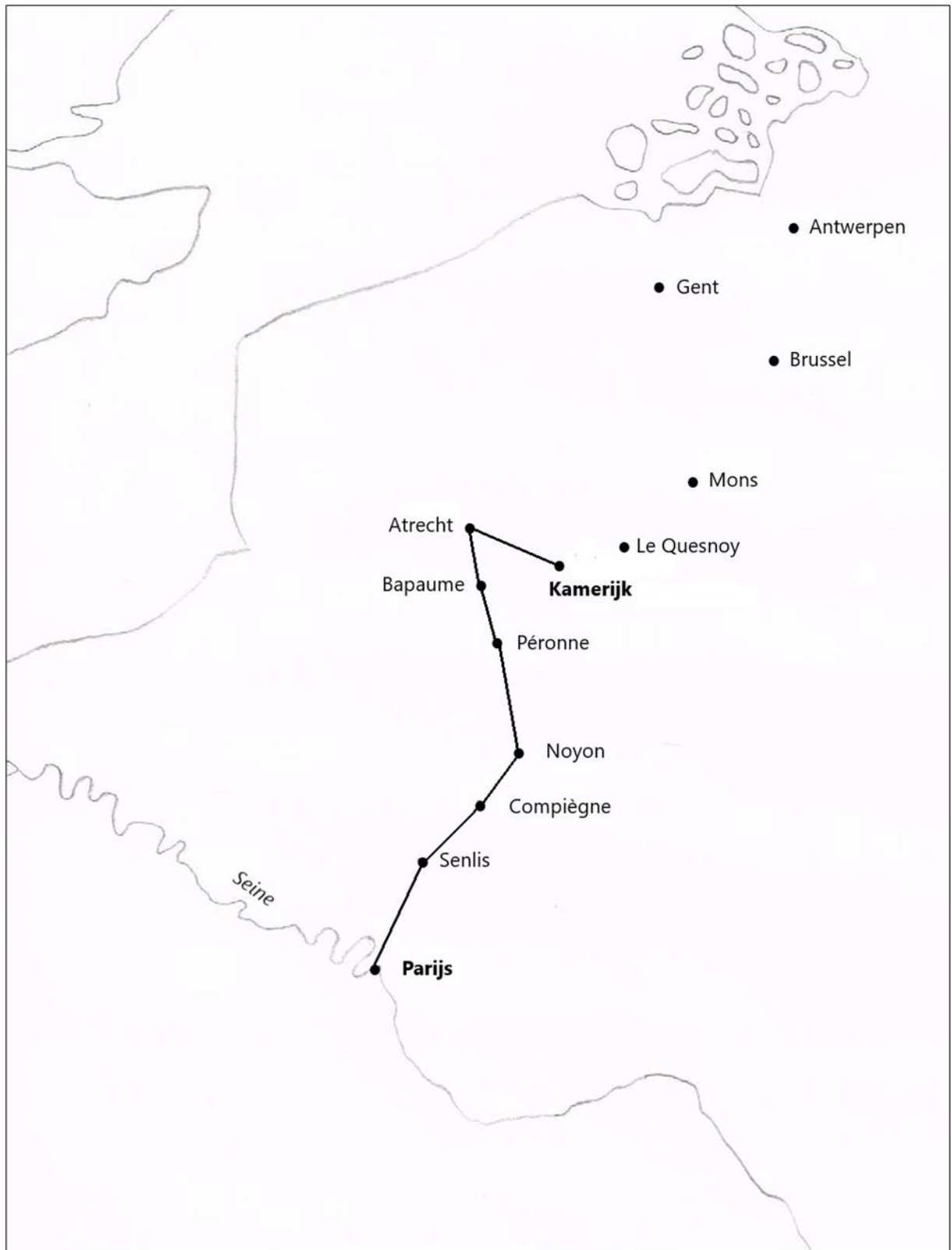
In het jaar voorafgaand aan haar huwelijk maakte Margaretha in het gezelschap van haar moeder kennis met de wereld buiten het hertogdom Bourgondië, en met veel hooggeplaatste personen. Kerst 1384 vierden zij in Corbeil, ten zuiden van Parijs. Daarna voegden ze zich bij Filips de Stoute in Parijs, waar ze verbleven in één van zijn favoriete residenties, het *hôtel d’Artois*. Ook brachten ze een nacht door in het Louvre. Vervolgens reisde Margaretha met haar moeder naar het noorden. Op 31 december waren ze in Senlis en in de vijf dagen die volgden deden ze achtereenvolgens Compiègne, Noyon, Péronne, Bapaume en Atrecht aan (Kaart: Afbeelding 1.2). In Noyon dineerden moeder en dochter bij de bisschop.³⁰

Nadat eind januari in Kamerijk het voorlopige huwelijkscontract was opgesteld verbleef Margaretha van begin februari tot medio maart met haar moeder in Beauté-sur-Marne, in het voormalige zomerverblijf van koning Karel V, dat na diens dood in het bezit van Filips de Stoute was gekomen. Dit kasteel was voorzien van een badhuis, in die tijd een bijzonderheid. Het lag niet ver van Parijs, en in de weken dat Margaretha er met haar moeder verbleef kwamen vele hoge gasten dineren of souperen, onder wie koning Karel VI zelf. Soms sloten ook Filips en Jan zich aan bij het gezelschap. De geplande huwelijken vormden vermoedelijk een aanleiding voor al het sociale verkeer, maar er speelden ook andere kwesties, zoals besprekingen over het aanstaande huwelijk van de koning. Ondertussen werd in Beauté hard gewerkt aan de rijk versierde kleding die de dames nodig hadden voor het huwelijksfeest. Op 17 en 18 maart waren beide Margaretha’s weer in Parijs. Het bezoek werd afgesloten met een lunch in het Louvre, waarna ze opnieuw noordwaarts gingen, via Compiègne, Noyon, Péronne en Bapaume naar Atrecht, om zich aan te sluiten bij de hertog en zijn gevolg.³¹

²⁹ *‘Onques en Cambray n’ot puis V chens ans si haute solempnité’* (Froissart, *Chroniques* X, 315).

³⁰ Canat, *Marguerite de Flandre*, 158-60.

³¹ Canat, *Marguerite de Flandre*, 4-5, 102, 107, 160-63; Paravicini, *Residenzen*, 448; Petit, *Itinéraires*, 176; Tóth-Ubbens, *Vorstenhuwelijk*, 108-10.

Afbeelding 1.2: De route naar Kamerijk

Verblijfplaatsen van Margaretha van Male en Margaretha van Bourgondië op de route van Parijs naar Kamerijk (1384-85).

Margaretha vierde met haar ouders Pasen in Atrecht. Haar gezondheid was een punt van zorg. Graaf Albrecht stuurde een boodschapper om te informeren hoe het ging met de aanstaande bruid, die aan pokken leed, en Filips ontbood verschillende artsen en apothekers.³² Gelukkig was ze kort daarna voldoende hersteld, zodat de huwelijken zoals gepland in de week na Pasen, op woensdag 12 april, in de kathedraal van Kamerijk voltrokken konden worden. De vorstelijke kinderen werden onder een gouden baldakijn in de echt verbonden door de bisschop van Kamerijk. Margaretha ging aan de hand van haar zestienjarige neef, koning Karel VI van Frankrijk, en geflankeerd door haar vader, de kerk binnen voor de huwelijksplechtigheid.³³

Huwelijken van oudste zonen en dochters waren mijlpalen binnen een dynastie. Kosten noch moeite waren dan ook gespaard om het huwelijksfeest schitterend en indrukwekkend te laten verlopen. De feestelijkheden vingen aan met een spectaculair diner in het paleis van de bisschop, waarbij de koning van Frankrijk aan tafel door beide bruiden, hun moeders en de hertogin van Brabant werd geflankeerd. Daarna was er een drie dagen durend toernooi op de markt van Kamerijk, waaraan de Franse koning zelf deelnam. Volgens een contemporain verslag waren er 3.000 ridders aanwezig, niet alleen uit Frankrijk, Henegouwen, Holland, Zeeland en Brabant, maar ook uit het Duitse Rijk en Engeland. Kamerijk pilde uit. Filips de Stoute had kleding laten maken voor 74 ridders, en livrei voor 247 jonkheren, burgers, knechten, valkeniers, minstreels en andere leden van zijn gevolg en dat van zijn echtgenote en zoon.³⁴

Beide ouderparen leenden voor de gelegenheid kronen en juwelen van bevriende vorstenhuizen. Filips de Stoute kreeg de beschikking over een deel van de Franse kroonjuwelen. Het betrof onder andere een aantal gouden kronen, bezaaid met edelstenen, die hadden toebehoord aan Margaretha's grootmoeder, Bonne van Luxemburg, en aan de moeder van Karel VI, Johanna van Bourbon. Eén van de pronkstukken was een gouden kroon met een 14-delige bovenkant. Op zeven delen bevond zich een grote smaragd en op de andere zeven een robijn en 14 parels. De versiering bestond voorts uit zeven grote bloemen, ieder met drie smaragden, twee robijnen, zeven parels en drie diamanten en zeven kleinere bloemen met ieder twee smaragden, één robijn en één diamant. Het is mogelijk dat Margaretha een dergelijke kroon tijdens haar huwelijk heeft gedragen, maar het geheel lijkt wat zwaar voor een kind, en meer geschikt voor haar moeder, voor wie zeker een aantal van de kronen bestemd was. Bij de geleende juwelen waren ook enkele kleinere kronen, zoals die met acht kleine parels, vier kleine smaragden en drie kleine robijnen. Wellicht heeft Margaretha deze gedragen. Filips had zoveel juwelen geleend dat Margaretha en haar moeder voor elk onderdeel van de feestelijkheden een ander rijkelijk met juwelen versierd koninklijk hoofddeksel konden kiezen, nog afgezien van ceintuurs, broches en ringen.³⁵

Margaretha's kleding was in Parijs vervaardigd van kostbare stoffen uit Lombardije. In haar huwelijks garderobe had zij onder andere een tuniek bezaaid met de letter M en 'marguerites' en een azuurblauwe mantel, bezaaid met zonnen van goudstof en cirkels van

³² Petit, *Itinéraires*, 176; Pompe, *Dubbelhuwelijk*, 14, 118-19 (verwijst naar: N.A., AGH 1239, f 116); Volgens David raadpleegde Filips de artsen voor zichzelf, om fit op het toernooi te verschijnen, maar het lijkt me aannemelijk dat ze zich (ook) om de gezondheid van de aanstaande bruid bekommerden (David, *Jeunesse*, 68).

³³ Froissart, *Chroniques* 10, 315; Pompe, *Dubbelhuwelijk*, 16; David, *Jeunesse*, 72.

³⁴ Blockmans en Prevenier, *Bourgondiërs*, 44-45; Pompe, *Dubbelhuwelijk*, 16-17, 133, 137-38; Prost, *Inventaires* 2, 185.

³⁵ Prost, *Inventaires* 2, 173-77, 186. Voor de door het Beierse huis aangeschafte en geleende kronen, zie: Van Egmond, *Opgetekend*, 148.

parels, die door de koninklijke borduurwerker was vervaardigd. Margaretha's trouwjurk was versierd met 111 grote en kleine parels, mogelijk ook als verwijzing naar haar naam.³⁶

Beide vorstenhuizen slaagden er goed in om elkaar en de rest van de wereld met de feestelijkheden te imponeren. Van de vier jonge mensen die in het huwelijk traden was Margaretha de jongste. De schittering van het geheel moet een diepe indruk op haar hebben gemaakt, en haar statusbesef hebben versterkt. De stamboom van haar echtgenoot deed niet onder voor die van haarzelf. Haar schoonvader Albrecht van Beieren, uit het huis van Wittelsbach, was van keizerlijke komaf. Zijn vader, keizer Lodewijk de Beier, was gehuwd met Margaretha van Henegouwen-Holland. Na het kinderloos overlijden van haar broer, graaf Willem IV, werd zij in 1345 gravin van Henegouwen, Holland en Zeeland. Albrecht was hertog van Neder-Beieren-Straubing en daarnaast ruwaard van Henegouwen, Holland en Zeeland, als voogd van zijn krankzinnig geworden broer, graaf Willem V. Na diens overlijden in 1389 werd Albrecht officieel ingehuldigd als graaf. Margaretha's schoonmoeder, Margaretha van Liegnitz-Brieg, was een dochter van de hertog van Brieg en verwant aan het Poolse en Boheemse koninklijk huis (stamboom 2).³⁷

Vanwege deze Beierse connectie zouden Margaretha en haar echtgenoot na Albrechts overlijden niet alleen graaf en gravin van Holland worden, maar ook de titel hertog en hertogin van of in Beieren voeren.³⁸ Tot die tijd voerde Margaretha de titel gravin van Oostervant. Het graafschap Oostervant, gelegen in het westen van Henegouwen, was een leen van de Franse koning. Albrecht schonk deze titel aan zijn zoon ter gelegenheid van diens huwelijk.³⁹

Na de huwelijksvoltrekking verbleef Margaretha met haar echtgenoot en schoonvader en hun gevolg, en ongetwijfeld ook een aantal dames, in het augustijner klooster Sint-Aubertus te Kamerijk. Het klooster was zo vol dat er voor de monniken nauwelijks plaats meer was.⁴⁰ Margaretha's echtgenoot was tien jaar ouder dan zij, maar van consummatie van het huwelijk was nog geen sprake. Hiermee moest worden gewacht totdat de bruid de geschikte leeftijd had bereikt.

Na afloop van de feestelijkheden vertrok Margaretha in het gezelschap van haar schoonmoeder, Margaretha van Brieg, naar de plaats die de rest van haar leven haar voornaamste residentie zou worden, Le Quesnoy in Henegouwen. Ze kreeg een groot aantal juwelen mee.⁴¹ Twee Bourgondische dames, de vrouwe van Jaseran en ene Blanche, vergezelden Margaretha gedurende de eerste dagen in haar nieuwe omgeving. Het was niet vanzelfsprekend dat er dames meekwamen met een jonge bruid, maar Margaretha van Brieg had Margaretha van Male gevraagd of er een jonkvrouw bij haar dochter mocht blijven na de beslapping, in plaats van een knecht, en voorgesteld voor Margaretha van Bourgondië hetzelfde te doen. Vanaf 20 april verkeerde Margaretha in het gezelschap van Henegouwse en Hollandse dames.⁴²

³⁶ Het middelfranse '*marguerite*' verwijst naar een bloem met geel hart en witte blaadjes (madeliefje of margriet) en heeft daarnaast de betekenis parel. David, *Jeunesse*, 71; Petit, *Itinéraires*, 518.

³⁷ De Boer, *Ruiten heer*, 73-77; De Boer, *Vorst*. Zie de stambomen voorin dit proefschrift.

³⁸ De grond hiervoor is niet geheel duidelijk, vermoedelijk verviel Willems erfaanspraak niet (De Boer, *Vorst*, 283).

³⁹ Van Riemsdijk, *Tresorie*, 155.

⁴⁰ Pompe, *Dubbelhuwelijk*, 14-15.

⁴¹ Pompe, *Dubbelhuwelijk*, 118 (verwijst naar: N.A., AGH 1239 I, f 116).

⁴² David, *Jeunesse*, 73; Froissart, *Chroniques* 10, 315; Tóth-Ubbens, *Vorstenhuwelijk*, 101.

Ondanks haar jonge leeftijd verliet Margaretha dus direct na haar huwelijk het ouderlijk huis. Ook dit was niet vanzelfsprekend. Schoonzuster Katherina van Beieren, de oudste dochter van Albrecht, was na een uitgebreid feest ter gelegenheid van haar huwelijk met de hertog van Gelre als tienjarige bij haar moeder gebleven tot zij de leeftijd van 12 jaar had bereikt. Het vertrek van Margaretha's eigen zus, ook een Katherina, naar Oostenrijk werd zo lang mogelijk uitgesteld. En een derde Katherina, de Gelderse hertogin Katherina van Kleef (1417-76), een nicht van Margaretha, verbleef zelfs na de consummatie van haar huwelijk, op dertienjarige leeftijd, nog een jaar bij haar ouders.⁴³ Margaretha's directe verhuizing op zo jonge leeftijd weerspiegelde vermoedelijk de goede verstandhouding tussen het Bourgondische en het Beierse vorstenhuis. Ook de fysieke afstand was niet groot. Vanuit Le Quesnoy was bijvoorbeeld Atrecht maar een dagreis verwijderd. Onderlingen bezoeken waren hierdoor goed mogelijk, en vonden ook regelmatig plaats. Twee maanden na het huwelijk informeerde Willem van Trémouille de hertogin van Bourgondië dat haar echtgenoot zijn dochter had bezocht en dat zij het goed maakte.⁴⁴

Margaretha had ook regelmatig contact met haar tante Johanna van Brabant. Zij was aanwezig bij belangrijke Brabantse gebeurtenissen, zoals in juni 1396, toen broer Antoon als Brabantse opvolger werd aangewezen en Johanna het bestuur over Limburg aan Filips de Stoute overdroeg.⁴⁵ Filips had de familieband met het Beierse huis tegenover de Staten van Brabant als argument voor de Bourgondische opvolging in Brabant gebruikt, maar ondanks de vriendschappelijke verhoudingen was het nadrukkelijk niet zijn bedoeling dat de Bourgondische erfenis via zijn dochter ooit in handen van het Beierse huis zou komen. Twee dagen nadat Johanna van Brabant haar hertogdom in 1390 in het geheim aan Margaretha's ouders had overgedragen deed Margaretha formeel afstand van haar Bourgondische opvolgingsrechten, zoals overeengekomen in haar huwelijkscontract, en zoals haar echtgenoot al kort vóór hun huwelijk had gedaan. Filips had hiermee haast: volgens de akte was Margaretha met 'ongeveer zeventien jaar' oud en wijs genoeg (*sages soufissant*), terwijl ze in werkelijkheid nog geen zestien jaar oud was.⁴⁶

Waarschijnlijk werd Margaretha in Henegouwen aanvankelijk door gravin Margaretha van Brieg onder haar hoede genomen. Zij kan Margaretha van Bourgondië een beeld hebben gegeven van haar latere taken als gravin, maar niet voor lang. Ze overleed in februari 1386, minder dan een jaar na het dubbelhuwelijk. Het zou acht jaar duren tot er een nieuwe gravin van Holland aan het hof verscheen: Margaretha van Kleef, met wie Albrecht in 1394 huwde. Tot die tijd was Margaretha, aanvankelijk samen met schoonzus Sofia, de hoogste dame aan het hof. Vermoedelijk was een Henegouwse of Hollandse dame verantwoordelijk voor het vervolg van haar opvoeding, en raakte zij zo geleidelijk vertrouwd met de gewoontes aan het Beierse hof.⁴⁷

⁴³ Groffen, *Catharina*; Nijsten, *Hof Gelre*, 270-72; Vaughan, *Philip the Bold*, 85. Een ander voorbeeld is Johanna van Brabant, die op achtjarige leeftijd met Willem IV trouwde, maar pas toen zij veertien jaar oud was naar Holland kwam (Bos-Rops, *Douarie*, 79-80).

⁴⁴ Petit, *Itinéraires*, 519. Ook in de zomer van 1386 bezocht Filips de Stoute Henegouwen (Froissart, *Chroniques XII*, 3).

⁴⁵ Laurent en Quicke, *Accession*, 400, n.1; Petit, *Itinéraires*, 253; Quicke, *Itinéraires*, 206-7; Vaughan, *Philip the Bold*, 100.

⁴⁶ Bonenfant, *Ordonnances*, 392-97; Vaughan, *Philip the Bold*, 99, 111.

⁴⁷ Over Margaretha's gevolg in deze periode is weinig bekend, afgezien van de (tijdelijke?) aanwezigheid van een jonkvrouw uit Beieren: 'een joncfroukijn uut Beyerens dat bi mirer vrouwen van Oostervant was' (Meder, *Sprookspreker*, 434). Zie over de communicatie tussen het Hollandse en Beierse hof ten tijde van Albrecht van Beieren: De Boer, *Joncvrouwen*.

Het gezin van Albrecht en Margaretha van Brieg was met zeven kinderen al even kroostrijk als dat van Filips de Stoute en Margaretha van Male, en ook Albrecht blonk uit in het gunstig uithuwelijken van zijn nakomelingen. In 1385 waren de drie oudste dochters al gehuwd, en verbleven niet meer aan het hof. Nog wel aanwezig waren Willems jongere broer Albrecht, die in 1389 stadhouder werd in het Beierse hertogdom, en Jan van Beieren, een leeftijdgenoot van Margaretha, die in 1390 werd benoemd tot bisschop-elect van Luik. In hetzelfde jaar trouwde de jongste telg, Johanna, ook wel Sofia genoemd. Zij was drie jaar jonger dan Margaretha, en het is aannemelijk dat de jongedames veel in elkaars gezelschap verkeerden. In 1386 werden twee mantels van marterbont voor hen aangeschaft en in 1387 twee getijdenboeken. In 1389 traden twee zangers op voor Albrecht, Willem, Margaretha en Johanna Sofia tijdens een gezamenlijke maaltijd.⁴⁸ Een jaar later verbleef Johanna enige tijd in Le Quesnoy, voordat zij naar Wenen vertrok voor haar huwelijk. Vermoedelijk hielp Margaretha haar met de voorbereidingen.⁴⁹ Wellicht heeft zij in Johanna's gezelschap wat opgestoken van het Middelnederlands. De twee getijdenboeken, die uit Haarlem kwamen, waren mogelijk opgesteld in deze taal.⁵⁰

De geesteszieke Willem V was het enige lid van de grafelijke familie dat voortdurend in Le Quesnoy verbleef. De man die in naam nog altijd graaf was werd in een aparte kamer van het kasteel goed verzorgd. Of Margaretha veel contact met hem had is onbekend, maar ze was zich ongetwijfeld bewust van zijn aanwezigheid. Na zijn overlijden in 1389 woonden Willem en Margaretha zijn begrafenis bij, in de kerk van de franciscanen in Valenciennes.⁵¹

Enkele maanden na het dubbelhuwelijk van Kamerijk vond in Amiens een volgend vorstelijk huwelijk plaats. Koning Karel VI van Frankrijk trouwde met Isabella van Beieren, een nicht van graaf Albrecht van Beieren. Dit was opnieuw een door Filips de Stoute geïnitieerd huwelijk, waarbij Johanna van Brabant in de eindfase als onderhandelaarster was opgetreden. Belangen van Frankrijk, Bourgondië en Brabant kwamen samen in dit derde Valois-Wittelsbach huwelijk. De banden met het Duitse Rijk werden versterkt, terwijl tegenwicht werd geboden tegen zowel Engeland als Luxemburg. Zijn rol in de totstandkoming van het huwelijk leverde Filips een sterke band op met de Franse koningin, en ook Margaretha leerde haar in deze periode kennen. Voorafgaand aan de eerste kennismaking met haar aanstaande echtgenoot verbleef Isabella drie weken aan het hof in Le Quesnoy, waar zij kennis maakte met de drie jaar jongere Margaretha. Bij deze eerste ontmoeting zal niet veel gesproken zijn, aangezien Isabella volgens Froissart nog geen Frans sprak, terwijl Margaretha na drie maanden aan het Beierse hof het Middelduits vermoedelijk ook nog niet beheerste. Margaretha van Brieg leerde de beoogde bruid Franse gewoontes en liet nieuwe, kostbare kleding voor haar maken, die aan de eisen van het koninklijke hof voldeed. Daarna toog het gezelschap, waar ook Margaretha van Bourgondië deel van uitmaakte, naar Amiens. Hier was onder het mom van een bedevaart een 'informele' geheime ontmoeting gearrangeerd, zodat de koning kon zien of Isabella aan zijn wensen voldeed. Dit was duidelijk het geval: het huwelijk vond, enigszins overhaast, al enkele dagen later plaats.⁵²

⁴⁸ Meder, *Sprookspreker*, 443.

⁴⁹ De Boer, *Joncvrouwen*, 102-04.

⁵⁰ Van Egmond, *Opgetekend*, 209; Meder, *Sprookspreker*, 434, 546; Korteweg, *Books of hours*, 251.

⁵¹ De Boer en Den Boer, *Rekeningen Le Quesnoy*, 13-15.

⁵² Froissart, *Chroniques X*, 348-52; Laurent en Quicke, *Accession*, 130-34; Vaughan, *Philip the Bold*, 41.

1.3 De echtelijke tuin (1385-1400)

Isabella van Beieren was ongeveer 15 jaar oud, naar middeleeuwse maatstaven volwassen, en deelde daarom direct na het huwelijk het bed met haar echtgenoot. Om fysiologische redenen werden meisjes in de middeleeuwen eerder als geslachtsrijp beschouwd dan jongens, ze bereikten immers eerder de puberteit. De leeftijd waarop meisjes als volwassen werden beschouwd varieerde per regio. Voor de zuidelijke Nederlanden lag deze tussen de elf en veertien jaar. In Henegouwen gold in de dertiende eeuw dat meisjes met twaalf jaar volwassen waren.⁵³ In Holland was veertien jaar de gebruikelijke leeftijd voor de consummatie van een vorstelijk huwelijk. Janse veronderstelde daarom dat Margaretha op veertienjarige leeftijd, dus in oktober 1388, voor het eerst door haar echtgenoot werd ‘beslapen’.⁵⁴ Maar een Henegouwse rekeningpost suggereert dat de consummatie van het huwelijk eerder moet hebben plaatsgevonden, toen Margaretha twaalf of dertien jaar oud was. Begin januari 1388 vond namelijk al een bevalling plaats, zoals een rekeningpost terloops vermeldt: ‘Verblijfskosten van de vrouwe van Oostervant en haar gevolg in Kamerijk vanaf vrijdag 3 januari 1388, toen mevrouw kwam overnachten, tot de volgende woensdag, 7 januari. Zij verbleef in deze periode bij de heer van Bourgondië, haar vader, en de vrouwe van Brabant, die daar waren. Van de hofhouding waren bij de bevalling van de vrouwe van Oostervant aanwezig ...’.⁵⁵

Het is onwaarschijnlijk dat Kamerijk als locatie voor een bevalling was gekozen, en de bronnen zwijgen hier verder over. Vermoedelijk ging het dan ook om een miskraam of vroeggeboorte tijdens een bezoek van Margaretha aan haar tante en vader.

Een maand na Margaretha’s twaalfde verjaardag, in het najaar van 1386, vertrok Willem vanuit Den Bosch op Pruisentocht. Het kan zijn dat de eerste beslapping, met de ceremonie die hier gewoonlijk aan verbonden was, daarvoor al heeft plaatsgevonden, maar het lijkt me waarschijnlijker dat deze is uitgesteld tot na Willems terugkeer, in het voorjaar van 1387. In de zomer van dat jaar verbleef hij in Henegouwen, en ook Albrecht bevond zich met pinksteren en in september in Mons en Le Quesnoy.⁵⁶ Begin oktober 1387, de maand waarin Margaretha dertien jaar oud werd, ontving zij een gouden halsketting in de vorm van een tuin: ‘*Item des donredaghe na Bavomis tot Berghen in Henegouwen betaelt Jacomart Pierehoen den goudsmit van enen gulden tuyn die mijn vrouwe van Oestervant om horen hals draghen soude van goude*’.⁵⁷

Aan de betekenis van het feit dat Margaretha de eerste was die een dergelijke ‘tuin’ ontving, en voor zover bekend ook de enige vrouw, is in de literatuur nauwelijks aandacht besteed. Het ging om een sieraad in de vorm van een gevlochten omheining, met een hek als sluiting. In de jaren die volgden werden gouden, vergulde en zilveren tuinen

⁵³ Gilissen, *Statut*, 262-64.

⁵⁴ Jacoba’s huwelijk met Jan van Touraine werd geconsumeerd toen Jacoba veertien jaar oud was (Janse, *Jacoba*, 24, 81). Bij het eerste huwelijk van Katherina van Beieren, met Eduard van Gelre, werd 12 jaar als leeftijdsgrens aangehouden (Janse en Van Winter, *Bruiloftsmaal*, 166). Katherina van Kleef was 13 jaar oud bij de consummatie van haar huwelijk (Nijsten, *Hof Gelre*, 270).

⁵⁵ ‘*Pour les frais et despens medame d’Ostrevant et sen hostel fais à Cambray depuis le vendredi IIIe jour de jenvier l’an III^{xx} VII que medicte dame y vint à giste jusques au mardi ensuiwant VIIe jour doudit mois, ou quel tierme elle fu daleis mons^r de Bourgongne, sen père, et medame de Braibant, qui adont y estoient, se y furent del hostel et à le délivranche medicte dame d’Ostrevant: ...*’ (ECRG, 161-62). ‘*Délivranche*’ kan ook een andere betekenis hebben, bijvoorbeeld uitlevering (betaling) van geld, maar dat lijkt hier minder goed te passen. Zie ook Quicke, *Itinéraire*, p. 184, nt 1.

⁵⁶ ECRG, 159, 160; Lingbeek-Schalekamp, *Overheid en muziek*, 168.

⁵⁷ AGH 1242, f 87v. Met dank aan Anne van Egmond, die haar afschrift aan mij beschikbaar stelde.

geschonken aan edelen en vorsten in binnen- en buitenland. De aan Margaretha geschonken tuin was één van de kostbaarste. Vaak is verondersteld dat het sieraad gekoppeld was aan een door Willem van Oostervant opgerichte 'Orde van de Tuin', maar van een formele orde was geen sprake. Het lijkt eerder te gaan om een insigne waarmee vrienden en bondgenoten werden onderscheiden. Van Egmond heeft er in haar proefschrift op gewezen dat de eerste betalingen voor tuinen zijn opgenomen in tesoriersrekeningen van Albrecht van Beieren, en dat deze aanvankelijk niet alleen door Willem, maar ook door zijn vader werden uitgereikt.⁵⁸ Van wie van hen beiden het initiatief uitging is onbekend.

Aan de symboliek van de tuin, die voorkwam op munten en zegels van Willem VI, en later op die van zijn dochter Jacoba, is in de literatuur de nodige aandacht besteed. In de christelijke iconografie is de tuin verbonden met de maagd Maria. Vermoedelijk symboliseerde het teken de eenheid van Henegouwen, Holland en Zeeland, hoewel Willem VI het later mogelijk een andere politieke lading gaf, door er zijn Hoekse bondgenoten mee te onderscheiden.⁵⁹

Gezien het moment van schenking lijkt het me aannemelijk dat schoonvader Albrecht of echtgenoot Willem het eerste exemplaar van dit bijzondere sieraad aan Margaretha schonk naar aanleiding van de consummatie van haar huwelijk. Een dergelijk gebaar was niet ongebruikelijk: aan dochter Jacoba schonk Willem jaren later een kostbare, met edelstenen versierde gouden ketting ter gelegenheid van de consummatie van haar huwelijk met Jan van Touraine.⁶⁰ Een andere voor de hand liggende analogie is de oprichting van de Orde van het Gulden Vlies door Filips de Goede bij zijn huwelijk met Isabella van Portugal in 1430, zij het dat het hier wél om een formele Orde ging. Mogelijk stond de Tuin oorspronkelijk symbool voor de echtelijke verbintenis tussen Willem en Margaretha. De door Van Winter naar voren gebrachte symboliek van de tuin past hier goed bij: deze stond voor eenheid, bescherming en saamhorigheid, onder de hogere leiding van Maria.⁶¹

Hoe de persoonlijke relatie tussen Willem als Margaretha was valt niet te achterhalen. Persoonlijke documenten zoals brieven, waaruit affectie zou kunnen blijken, zijn niet bewaard gebleven. Wel roept één van de vele toernooiuitrustingen die voor Willem werden gemaakt romantische associaties op. Deze was versierd met '*margharittes*' en eikenbladeren, verwijzend naar zijn echtgenote en naar Le Quesnoy.⁶² Nergens in literatuur of bronnen wordt gezinspeeld op echtelijke conflicten of verwijdering. Hun gezamenlijke vrijetijdsbesteding bestond uit deelname aan jachtpartijen en het bijwonen van muzikale voorstellingen en voordrachten aan het Henegouwse en Hollandse hof.⁶³ Op z'n minst lijkt er sprake te zijn geweest van een goede verstandhouding.

Albrecht, die meestal in Holland verbleef, gunde zijn oudste zoon een zelfstandige positie en benoemde hem na het overlijden van Willem V, in 1389, tot gouverneur van Henegouwen. De onderlinge verhoudingen leken goed toen vader en zoon in februari 1391 gezamenlijk een Vastenavondtoernooi organiseerden in Den Haag. Dames waren nadrukkelijk uitgenodigd om de feestelijkheden bij te wonen, en misschien heeft

⁵⁸ Van Egmond, *Opgetekend*, 64-65, 148.

⁵⁹ Flammang en Van Eeckenrode, *Jardinet*, 45-48; Van Egmond, *Opgetekend*, 63-64; Van Steensel, *Noble associations*; Van Tol, *Orde*; Van Winter, *Tuin*, 52.

⁶⁰ Janse, *Jacobica*, 81; Van Egmond, *Opgetekend*, 127.

⁶¹ Van Winter, *Tuin*, 49-50.

⁶² in 1392 (*ECRG*, 195). De eik was het symbool van Le Quesnoy.

⁶³ Zie bijvoorbeeld: *ECRG*, 176, 181, 187-88, 205, 274; Pinchart, *Comptes*, 17.

Margaretha, als belangrijkste dame aan het hof, wel een prijs uitgereikt aan de winnende ridder. Maar onder het oppervlak sluimerde de strijd om politieke invloed tussen Hoeken en Kabeljauwen, die niet veel later uitmondde in een openlijk conflict tussen vader en zoon. In september 1392 werd op het Binnenhof een dubbele moord gepleegd, op Willem Kuser, een hoveling van Albrecht, en Aleid van Poelgeest, minnares van de graaf. De Kabeljauwse partij had op dat moment de overhand in het grafelijk bestuur. De Hoekse partij, waartoe raadslieden van Willem van Oostervant behoorden, werd direct van betrokkenheid bij de moord verdacht. Margaretha en haar echtgenoot waren niet op het Binnenhof aanwezig toen de misdaad werd gepleegd, maar een aantal leden van Willems hofhouding wel. Zij werden net als de twee daders en een aantal hoge Hoekse edelen van het Haagse hof verbannen.⁶⁴

Willem en Margaretha waren aanvankelijk nog welkom in Den Haag. Van december 1392 tot februari 1393 bevonden zij zich een groot deel van de tijd in het gezelschap van Albrecht. Ze vierden kerst in Den Haag. Op nieuwjaarsdag werd er in de ochtend door een muzikaal gezelschap voor hun kamer een lied gezongen. Een kamerling van Jan van Beieren bracht juwelen als nieuwjaarsgeschenk. Begin januari was Margaretha ziek in Utrecht, er werden artsen voor haar ontboden uit Delft. De aard van haar aandoening is onbekend, maar kort daarna was ze alweer voldoende hersteld om samen met Willem 's-Gravenzande en Heemstede te bezoeken. Van medio januari tot eind februari waren Willem en Margaretha weer in Den Haag. Er werden ongetwijfeld serieuze zaken besproken, maar Margaretha had ook tijd voor ontspanning en frivoliteiten. Een zekere Lambot speelde voor haar op een psalterium, en ze ging een vrouw met een grote baard bekijken in Wassenaar.⁶⁵

Begin maart keerden Willem en Margaretha terug naar Henegouwen en niet lang daarna, in mei 1393, sloeg Albrechts houding om. In aanwezigheid van de graaf en diens raad verklaarde de baljuw van Den Haag zowel de daders als de belangrijkste Hoekse edelen en andere bondgenoten van Willem van Oostervant van lijf en goed verbeurd. Kort daarop verbrak Albrecht het contact met zijn zoon en ontnam hem zijn functies. Vermoedelijk was Willem inderdaad bij de moord betrokken. Waarom er acht maanden verliepen tussen misdaad en straf is onduidelijk.⁶⁶

Margaretha lijkt enigszins buiten dit conflict te hebben gestaan. Wel werden de vrouwe van Heemstede en haar (Hoekse) familie, die bij haar verbleven, op bevel van Albrecht weggestuurd.⁶⁷ Maar Albrecht bleef zijn schoondochter geschenken sturen, in de zomer van 1393 bijvoorbeeld steur. Op haar beurt stuurde Margaretha haar schoonvader in het voorjaar van 1394 wild uit Henegouwen. Waarschijnlijk wilde Albrecht geen conflict met de hertog van Bourgondië riskeren, en bleef hij daarom een hoofse relatie met zijn schoondochter onderhouden. Filips de Stoute was in mei 1393 door Willem van Oostervant direct op de hoogte gebracht van de ontwikkelingen. In juli had de hertog, samen met Johanna van Brabant, ambassadeurs naar Albrecht in Den Haag gestuurd om te bepleiten dat Willem in zijn rechten als gouverneur van Henegouwen moest worden hersteld. Filips

⁶⁴ Damen, *Rivalité*, 364-72; Janse, *Grenzen*, 115-16; Janse, *Toernooicultuur*, 161-63. Waar Margaretha zich ten tijde van de moord bevond is niet bekend, maar vier dagen eerder was ze in Maubeuge, terwijl Willem in Mons verbleef (ECRG, 189).

⁶⁵ De Boer e.a., *Rekeningen tesorier 1393-1396*, 677, 682, 685-87, 690-701; ECRG, 183, 197-200, 205, 208.

⁶⁶ ECRG, 190; Janse, *Grenzen*, 111-116.

⁶⁷ (Waale, *Arkelse oorlog*, 243). Jan van Heemstede was een Hoek. Vermoedelijk maakte de vrouwe van Heemstede deel uit van Margaretha's gevolg en had haar familie een tijdelijk heenkomen bij haar gezocht.

en Johanna achtten zich in hun eer aangetast, aangezien hun dochter en nicht door het conflict werd benadeeld. Zij herinnerden Albrecht aan het bondgenootschap dat was voortgevloeid uit het dubbele huwelijk van hun kinderen. Hij zegde hierop toe dat zijn zoon zijn inkomsten uit Henegouwen zou behouden. Maar het zou nog tot september 1394 duren tot vader en zoon zich verzoenden en Albrecht zijn zoon opnieuw benoemde tot gouverneur van Henegouwen.⁶⁸

In april van dat jaar hertrouwde de 58-jarige Albrecht, na acht jaar weduwnaarschap, met Margaretha van Kleef. Met ongeveer 18 jaar was zij vrijwel even oud als Margaretha van Bourgondië. Vanwege het conflict waren Willem en Margaretha niet aanwezig bij de huwelijksvoltrekking en de daaropvolgende feestelijkheden.⁶⁹ Pas in november 1394, nadat vader en zoon zich hadden verzoend, vertoonden beide vorstenparen zich gezamenlijk bij een toernooi in Mons. Margaretha reed Albrecht en zijn echtgenote bij hun aankomst hoffelijk in haar rijtuig tegemoet. Wellicht had zij haar trots moeten inslikken, toen bleek dat zij nu niet meer de belangrijkste dame was: haar paarden waren gevorderd voor de koets van Margaretha van Kleef, waardoor Margaretha van Bourgondië die van de dame van Blois had moeten lenen.⁷⁰

Toen Filips de Stoute en zijn zoon Jan in 1394-95 plannen maakten voor een kruistocht tegen de Turken wilde Willem van Oostervant zijn zwager in de strijd vergezellen, maar uiteindelijk gaf hij voorrang aan de oorlogsplannen van Albrecht tegen de Friezen. Hiermee gaf hij niet alleen gevolg aan de wens van zijn vader, maar ook aan die van zijn schoonvader. Filips de Stoute verwachtte namelijk dat zijn dochter er op den duur beter van zou worden.⁷¹ Een overwinning op de Friezen zou bovendien bijdragen aan de glorie van de Bourgondische dynastie. Filips steunde daarom de aanzienlijke Franse deelname aan de eerste veldtocht naar Friesland in de zomer van 1396.⁷² Margaretha toonde zich, net als Margaretha van Kleef, betrokken. De dames verbleven tijdens de veldtocht in West-Friesland, biddend voor een goede afloop.⁷³

Het avontuur liep goed af, maar de strijd was daarmee nog niet gestreden. Tijdens latere veldtochten bleef Margaretha achter in Henegouwen. Zij schreef brieven aan haar echtgenoot en werd door hem op de hoogte gehouden van al zijn verrichtingen op het strijdveld, zoals het beleg van slot Loevestein in 1397 en de verovering van Dokkum in 1399.⁷⁴ Willem had inmiddels, samen met Jan van Beieren, het bevel over de troepen van zijn vader overgenomen. De graaf zelf bleef tijdens de tweede veldtocht achter in West-Friesland.

⁶⁸ De Boer e.a., *Rekeningen tesorier 1393-1396*, XLIII, 95, 180; Devillers, *Cartulaire 2*, 536-37; Janse, *Grenzen*, 114, 118;

⁶⁹ Van Oostrom veronderstelt dat Willem en Margaretha in april 1394 op informele wijze kennis maakten met de nieuwe gravin van Holland, tijdens een uitstapje naar het strand van Scheveningen. De betreffende rekeningpost refereert echter aan '*mijn here van Hollant, mijn vrou van Hollant ende mijn vrou van Cleve*.' Met '*mijn vrouwe van Hollant*' wordt eerder in dezelfde rekening Margaretha van Kleef aangeduid, en '*mijn here van Hollant*' moet Albrecht zijn. Met '*mijn vrou van Cleve*' wordt de moeder van Margaretha van Kleef aangeduid, zoals ook al door Smit is vastgesteld (De Boer e.a., *Rekeningen rentmeesters 1393-1396*, 80; Van Oostrom, *Eer*, 28, 47-50; Smit, *Vorst*, 51).

⁷⁰ Janse, *Grenzen*, 118; ECRG, 214. '*medamme de Blois*': vermoedelijk Maria van Namen, de echtgenote van Gwijde II van Blois (+1397).

⁷¹ '*il luy sambloit que sa fille ... en pourroit en temps advenir mieulx valloir*' (Froissart, *Chroniques XV*, 279).

⁷² Janse, *Grenzen*, 99-103, 260; Bos-Rops, *Guillaume*, 59; Froissart, *Chroniques XV*, 279.

⁷³ De Boer, *Rekeningen tesorier 1393-1396*, 500, 563, 595, 666-67.

⁷⁴ ECRG, 249, 272.

De resultaten van de Friese oorlog van 1396-99 vielen uiteindelijk tegen. Door een combinatie van oorzaken, waaronder geldgebrek, leverde deze de graaf van Holland weinig op, waardoor ook Margaretha er niet beter van werd. Wel werd het lichaam van graaf Willem IV, die in een eerdere veldtocht in de strijd tegen de Friezen was gesneuveld, meegenomen naar Henegouwen, zodat het op eervolle wijze in de kerk van de franciscanen in Valenciennes kon worden bijgezet. Wellicht was Margaretha bij deze plechtigheid aanwezig.⁷⁵

Margaretha moet zich regelmatig hebben afgevraagd of ze haar Willem nog terug zou zien als hij weer eens op veldtocht vertrok, en veelvuldig hebben gebeden voor een goede afloop. Via brieven en boodschappers onderhield zij contact met hem en met haar familie, vooral met haar ouders en met Johanna van Brabant.⁷⁶ Afleiding was er in de vorm van rondreizende speellieden die voor haar optraden, of een wandeling in het uitgestrekte park bij het kasteel.⁷⁷ In en rondom het kasteel van Le Quesnoy werden vele dieren gehouden, van honden en aapjes tot herten en vogels.⁷⁸ Ook een spelletje schaak met één van haar hofdames behoorde tot de mogelijkheden. Margaretha bezat een kostbaar schaakspel met ivoeren tafels.⁷⁹

De verzoening tussen Albrecht en Willem was volgens Janse de aanleiding voor de Friese veldtochten, en deze hadden op hun beurt de verzoening tussen Albrecht en de Hoeken in een stroomversnelling gebracht. Hoeken en Kabeljauwen hadden zij aan zij tegen de Friezen gestreden, maar de oude tegenstellingen bleven aanwezig. Willem koesterde nog steeds wrok tegen Jan van Arkel, die hij verantwoordelijk hield voor zijn eerdere verbanning. In 1401 ging de Friese oorlog dan ook naadloos over in Willems persoonlijke vendetta tegen de Kabeljauwse heer Van Arkel, de Arkelse oorlog. Ook deze strijd duurde vele jaren, tot 1412, maar leverde uiteindelijk wél wat op: Willem kreeg de domeinen van de heer van Arkel, waaronder Gorinchem, in zijn bezit. Niet lang daarna werden deze gebieden toegevoegd aan Margaretha's douarie. Van deze oorlog werd Margaretha dus wél beter, al moest zij na het overlijden van haar echtgenoot het voormalige Arkelse bezit grotendeels afstaan aan Jan van Beieren.⁸⁰

In de jaren vóór zij gravin van Henegouwen, Holland en Zeeland werd deed Margaretha al enige ervaring op met het reilen en zeilen van het grafelijk bestuur. Incidentele vermeldingen suggereren dat ze samen met haar echtgenoot aanwezig was bij raadsvergaderingen.⁸¹ Ook verstuurde ze brieven over bestuurlijke en politieke kwesties, bijvoorbeeld in 1396 aan de heer van Blois, over een conflict tussen twee vooraanstaande Henegouwse adellijke families, en in 1402 aan de Henegouwse ontvanger van belasting op niet-overerfbare eigendommen (de zogenaamde 'dode hand'). In het laatste geval deed ze dit vermoedelijk als plaatsvervanger van haar echtgenoot, die net Gorinchem had veroverd.⁸² Margaretha zal dergelijke brieven niet zelf hebben geschreven, maar liet dit

⁷⁵ Janse, *Grenzen*, 135, 141, 155 nt 191.

⁷⁶ ECRG, 258, 272.

⁷⁷ ECRG, 208; Salamagne, *Jardins*.

⁷⁸ Zie hierover in het algemeen: Nys, *Poils et plumes*. Margaretha ontving regelmatig dieren als geschenk, zoals in juli 1398 een aapje van de heer van Ghistiellies (ECRG, 258).

⁷⁹ 'jeu deskies appartenans a un tablier divoire me dame Dostrevant' (Vale, *Court*, 176-77).

⁸⁰ Janse, *Grenzen*, 122, 172, 192, 345, 366, 370-71; Waale, *Arkelse oorlog*.

⁸¹ Begin oktober 1397 verbleven Willem in Margaretha in Le Quesnoy met hun hele hofhouding en raad ('*atout leur hostel et leur conseil*'). Ook in 1398 is er sprake van hun Raad, '*leur conseil*' (Pinchart, *Comptes*, 9, 14).

⁸² '... *lettres de madame d'Ostrevant à messire Jehan de Greis à Watigniez; item, à monsr de Blois à Biaumont et à Avesnes ... pour cause de le wère entre chiauls de Barbenchon et de Montigny ...*' (ECRG, 240); '*lettres de par*

vrijwel zeker doen door een klerk of secretaris. Ook het initiatief ging in deze periode vermoedelijk nog niet van haar uit, maar zij zal op zijn minst op de hoogte zijn geweest van de inhoud van brieven die uit haar naam werden verstuurd.

1.4 De geboorte van een dochter (1401)

Willem en Margaretha hadden ongetwijfeld gehoopt dat er snel kinderen zouden komen, maar hun geduld werd ernstig op de proef gesteld. Waarom het voortbrengen van nageslacht zo moeizaam verliep is onbekend. Willem was weliswaar vaak afwezig, maar ook regelmatig bij zijn echtgenote. Aan zijn vruchtbaarheid lag het in elk geval niet, hij verwekte een groot aantal bastaards.⁸³ Uit het andere Kamerijkse huwelijk waren al vier wettige kinderen voortgekomen, onder wie een zoon genaamd Filips, toen eindelijk, in de zomer van 1401, in Henegouwen een nakomeling werd geboren. Het ging weliswaar om een dochter, maar vrouwen konden in de graafschappen opvolgen, al leidde dit stevast tot conflicten. Of in de woorden van Van Riemsdijk: *‘Of eene vrouw in de regeering van deze landen kon opvolgen, was eene vraag, die telkens wanneer zij zich had voorgedaan, in toestemmenden zin beslist was geworden, maar niettemin onzeker was’*.⁸⁴

Ook deze vorstelijke bevalling was goed voorbereid. In het kasteel van le Quesnoy was een kraamkamer ingericht met een groot bed, nieuwe wandtapijten en donzen kussens. Voor de nieuwgeborene stond een wieg met gouden engeltjes klaar. Twee artsen hielden Margaretha's gezondheid in de gaten. Deze was kennelijk prima, want ze ging in januari nog jagen in Vicogne, bezocht in februari haar moeder in Raismes⁸⁵ en in maart haar echtgenoot in Zeeland. Voor de laatstgenoemde reis was een draagbed bekleed met rode stof.⁸⁶

Halverwege juli 1401 beviel Margaretha op 26-jarige leeftijd in Le Quesnoy van dochter Jacoba. De exacte geboortedatum is niet bekend. Het was gebruikelijk dat kinderen op de dag van geboorte of de dag erna werden gedoopt, maar bij vorstelijke kinderen verstreek vaak wat meer tijd, om familieleden de tijd te geven om over te komen.⁸⁷ Volgens Janse moet het meisje kort voor 16 juli geboren zijn, aangezien op die dag in verband met de doop een grote hoeveelheid tinnen schalen en kommen uit Valenciennes aan het hof werd geleverd, vermoedelijk voor een feestelijke maaltijd voor de hele hofhouding.⁸⁸ Bourgondisch bronmateriaal biedt aanvullende informatie. Hieruit blijkt dat tante Margaretha van Beieren op 15 juli vanuit Atrecht naar Le Quesnoy vertrok voor de doop en op 19 juli weer terug was in Atrecht. De doop zal dus op 17 of 18 juli hebben plaatsgevonden. Mogelijk trad Margaretha van Beieren op als peetmoeder. Ook vader Willem bevond zich ten tijde van de geboorte en doop in Le Quesnoy.⁸⁹

M^e au receveur des mortemains le journée que nouvelles vinrent que Ghorikem estoit rendue’ (Pinchart, *Comptes*, 57).

⁸³ Dek, *Genealogie*, 66-67.

⁸⁴ Van Riemsdijk, *Ruwaardschap*, 4. De opvolging van graaf Dirk VII door zijn dochter Ada in 1203 had geleid tot de Loonse successieoorlog, en de opvolging van Willem IV door Margaretha van Henegouwen in 1345 vormde de aanleiding voor de partijstrijd tussen Hoeken en Kabeljauwen.

⁸⁵ Met *Remi* wordt waarschijnlijk Raismes bij Valenciennes in Henegouwen bedoeld, een geliefde uitvalsbasis voor de jacht. Aangezien Margaretha begin maart alweer vanuit Le Quesnoy naar Zeeland vertrok lijkt Reims, of Saint-Rémy, gezien de afstand en Margaretha's conditie minder waarschijnlijk (Petit, *Itinéraires*, 565).

⁸⁶ Devillers, *Guerre*, 227; Devillers, *Naissance*, 275-82; Janse, *Jacoba*, 21.

⁸⁷ Chevalier-de Gottal, *Fêtes*, 122; Sommé, *Cérémonial*, 38-40.

⁸⁸ Devillers, *Naissance*, 282-83; Janse, *Jacoba*, 26.

⁸⁹ Petit, *Itinéraires*, 315, 565; Devillers, *Cartulaire V*, 763-64.

De naam die aan het meisje werd gegeven, *Jaque* of *Jacoba*, was ongebruikelijk en kwam in geen van beide families voor. Vermoedelijk kwam deze voort uit bijzondere verering van de apostel Jacobus. Bij langdurige kinderloosheid was het gebruikelijk dat er bedevaarten werden ondernomen om goddelijke bijstand af te smeken, waarbij in dit geval Jacobus mogelijk als de verlossende heilige werd gezien. In de periode voorafgaand aan Jacoba's geboorte waren diverse bedevaarten naar Santiago de Compostella ondernomen door Henegouwse ridders en leden van de Haagse hofhouding. De laatsten waren hiervoor betaald door de graaf en gravin.⁹⁰

Waarschijnlijk waren Willem en Margaretha teleurgesteld over de geboorte van een dochter in plaats van een zoon, maar het meisje werd direct opgenomen in het familienetwerk. Een maand na de geboorte bezocht Filips de Stoute Le Quesnoy. Of Margaretha van Male ook naar Henegouwen kwam is onbekend, maar ze schonk haar dochter een maand na de geboorte damherten voor het park van Le Quesnoy, en een jaar later een aapje, dat wellicht bedoeld was voor de kleine Jacoba.⁹¹ Eind augustus was Margaretha zelf ook alweer mobiel. Vanwege een heersende epidemie verliet ze Le Quesnoy en deed achtereenvolgens Bouchain, Atrecht en Mons aan, waar het stadsbestuur haar een diner aanbood. Vervolgens reisde ze naar Valenciennes en Douai en opnieuw naar Atrecht, waar ze in november de verloving bijwoonde van broer Antoon met Johanna van Sint-Pol.⁹²

Vanaf kerst 1401 waren Willem en Margaretha weer samen. Willem deed mee aan het vastenavondtoernooi dat in februari in Le Quesnoy werd georganiseerd. In april woonden ze samen de uitgebreide festiviteiten ter gelegenheid van Antoons huwelijk in Atrecht bij. Willem schitterde als toernooiridder, in een rijkelijk versierde wapenrusting, terwijl Margaretha hem met de overige dames vanaf de tribune gadesloeg.⁹³ Jacoba bleef vermoedelijk achter in Henegouwen, bij voedster Jeanne Costin, '*die amme tot Keynoit, die mijnre vrouwen zogede*' en de vrouwe van Marquette, een dame uit Margaretha's hofhouding, die toezicht hield op de opvoeding.⁹⁴ Niet lang daarna had Willem opnieuw een wapenrusting nodig, maar nu voor de echte strijd. Tijdens het beleg van Gorinchem, in de beginfase van de Arkelse oorlog, verbleven Margaretha en Jacoba veilig in het grafelijk fort in Beaumont.⁹⁵

Filips de Stoute regelde niet alleen de huwelijken van zijn kinderen zo gunstig mogelijk, maar beoogde hetzelfde te doen voor de volgende generatie. Zijn doel lijkt te zijn geweest om zoveel mogelijk kleinkinderen uit te huwelijken aan telgen van het Franse koninklijk huis. In 1403 werd afgesproken dat vier nakomelingen van Karel VI en Isabella van Beieren met kleinkinderen van Filips zouden trouwen. Aan de twee jaar oude Jacoba was de drie maanden oude jongste zoon prins Karel toebedacht.⁹⁶ Als dit huwelijk was doorgegaan zou Jacoba koningin van Frankrijk zijn geworden, maar dat kon toen nog niemand bevroeden.

Jacoba's werkelijke huwelijk, met Karels oudere broer Jan, maakte Filips niet meer mee. Hij stierf op 27 april 1404 in Halle, in het noord-oosten van Henegouwen, waar hij zich ernstig ziek op een draagbed, voortgetrokken door paarden, heen had laten brengen

⁹⁰ Janse, *Jacoba*, 26-29. Voor een mogelijk verband tussen Jacobus en zwangerschap zie Sommé, *Pélerins*, 9.

⁹¹ Nys, *Poils et plumes*, 132, 153; Petit, *Itinéraires*, 316.

⁹² Devillers, *Naissance*, 285-86; Finot, *Inventaire*, 161; Petit, *Itinéraires*, 316, 319, 565.

⁹³ Finot, *Inventaire*, 161; Petit, *Itinéraires*, 324; Pinchart, *Comptes*, 55, 58.

⁹⁴ Devillers, *Naissance*, 288; *Rekening der Testamentoren*, 225; Janse, *Jacoba*, 29, 52.

⁹⁵ Finot, *Inventaire*, 161-62; Devillers, *Naissance*, 287-88.

⁹⁶ Vaughan, *Philip the Bold*, 90-91.

vanuit Brussel. Doel van deze laatste reis was een bedevaart naar de kerk van Onze-Lieve-Vrouwe in Halle, een geliefde vorstelijke pleisterplaats met een beroemd Maria-beeld, waar ook Margaretha regelmatig kwam. Of zij aan het sterfbed van haar vader heeft gestaan is onbekend, Monstrelet vermeldt in zijn kroniek alleen de zoons. Margaretha toonde haar rouw om de dood van haar vader door de gordijnen en tapijten in haar kamer zwart te laten verven. Toen Albrecht van Beieren in december van hetzelfde jaar stierf waren beide stamvaders van de Bourgondisch-Beierse dynastieke unie overleden. Het was aan de volgende generatie om deze verder vorm te geven.⁹⁷ Margaretha schafte een grote hoeveelheid stof aan voor rouwkleding voor zichzelf en leden van de hofhouding en liet haar koets met zwart satijn bekleden voor de tocht naar Holland.⁹⁸

Conclusie

De eerste tien jaar van haar leven was Margaretha van Bourgondië een pion op het politieke speelveld van haar vader, die zijn oudste dochter zo gunstig mogelijk trachtte uit te huwelijken met het oog op de belangen van Bourgondië. Zij groeide aan het Bourgondische hof op in weelde en verkeerde veel in het gezelschap van haar oudere broer Jan. Hun opvoeding was vorstelijk. Het besef dat zij afstamden van het Franse koninklijk huis kregen de kinderen van Filips de Stoute en Margaretha van Male letterlijk met een gouden paplepel ingegoten. Het dubbele huwelijk van Kamerijk, dat met een tot dan toe ongekende Bourgondische praal en luister werd gevierd, moet haar standbesef nog hebben vergroot. Ondanks haar jonge leeftijd zal het haar niet zijn ontgaan hoeveel belang er aan haar huwelijk werd gehecht. Aan het Henegouws-Hollandse hof kreeg zij vervolgens de tijd om toe te groeien naar haar rol als gravin.

In deze periode bewoog Margaretha zich geheel binnen de lijnen van de conventies, ten dienste van zowel haar eigen dynastie als die van haar echtgenoot. Haar belangrijkste taak binnen de Beierse dynastie, het baren van een opvolger, volbracht zij in 1401 met de geboorte van dochter Jacoba.

⁹⁷ Monstrelet, *Chronique*, 87-88; Plancher, *Histoire générale* III, 200; Smit, *Vorst*, 60-61; Mathieu, *Marguerite*, 70: verwijst naar AEM, Trésorerie, Receuils, nr. 74, f 19.

⁹⁸ Devillers, *Cartulaire III*, 241-47; Devillers, *Guerre*, 210-15, 231-32.

